

รัฐศาสตร์

Political Science

101

สุพิชฌาย์ ปัญญา
บรรณาธิการ

รัฐศาสตร์

Political Science

101

สุพิชฌาย์ ปัญญา
บรรณาธิการ

รัฐศาสตร์ 101

Political Science 101

บรรณาธิการบริหาร:	กรกฎ งานวงศ์พาณิชย์
บรรณาธิการ:	สุพิชฌาย์ ปัญญา
ISBN (e-book):	978-616-620-040-9
ผู้เขียน:	ชนินทร เพ็ญสูตร ราม โชติคุต ชัยณัฏฐ์ ใจเจริญพานิช วันพัฒน์ ยังมีวิทยา สุพิชฌาย์ ปัญญา ฉัตรทิพย์ ชัยฉกรรจ์ ณัฐกร วิทิตานนท์
เจ้าของและผู้จัดพิมพ์:	สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักงานบริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โทรศัพท์: 0 5394 3603-4 https://cmupress.cmu.ac.th , E-mail: cmupress.th@gmail.com
พิมพ์ครั้งที่ 1:	กรกฎาคม 2568
ราคา	260 บาท

คำนำ

รัฐศาสตร์คือศาสตร์แห่งการศึกษาการเมือง และการเมืองคือเรื่องของการใช้อำนาจ แม้ว่าอำนาจเป็นสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยผัสสะของมนุษย์ แต่เมื่อไหร่ก็ตามที่มีการใช้อำนาจเกิดขึ้นแล้ว ย่อมส่งผลกระทบต่อชีวิตของผู้คนไม่มากนักน้อย ยิ่งไปกว่านั้นการใช้อำนาจในแต่ละรัฐล้วนมีความแตกต่าง บางรัฐประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองตราบใดที่ไม่กระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ในทางตรงกันข้ามบางรัฐกลับลิดรอนเสรีภาพของประชาชนอย่างเข้มงวด การใช้อำนาจที่แตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการเมืองแบบใด? ใครคือผู้ใช้อำนาจในแต่ละรัฐ? ทำไมอำนาจประชาชนบางรัฐจึงไม่เท่าเทียมกัน? และผู้ใช้อำนาจใช้อำนาจผ่านกลไกอะไรบ้าง? เพื่อค้นหาคำตอบของคำถามเหล่านี้ หนังสือรัฐศาสตร์เบื้องต้นจึงรวบรวมหัวข้อที่เหมาะสมแก่ผู้ที่เริ่มต้นศึกษารัฐศาสตร์ ซึ่งเนื้อหาของหนังสือประกอบด้วย 7 บทที่มาจากคณาจารย์สำนักวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แต่ละบทมีเนื้อหาสาระดังต่อไปนี้

ในบทที่ 1 ชินนทร เพ็ญสุตร จะพาผู้อ่านสำรวจนิยามความหมายของรัฐศาสตร์ ความแตกต่างระหว่างรัฐศาสตร์กับการเมือง ลักษณะการศึกษารัฐศาสตร์ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ และแนวทางการศึกษารัฐศาสตร์ร่วมสมัย ส่วนบทที่ 2 รัม โชคิคุต นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับรัฐ องค์ประกอบของรัฐ และการศึกษารัฐในทางรัฐศาสตร์ ซึ่งในแต่ละรัฐล้วนมีรูปแบบการปกครองที่แตกต่างกัน ตามที่นำเสนอในบทที่ 3 โดย ธัญณณภัทร์ เจริญพานิช จะอธิบายเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย พร้อมทั้งยกตัวอย่างกรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการปกครองนี้ ตลอดจนการสร้าง ความชอบธรรมเพื่อได้มาซึ่งอำนาจของรัฐบาล เน้นอนว่าผู้ใช้อำนาจรัฐย่อมแสวงหารูปแบบการปกครองในอุดมคติในการอยู่ร่วมกับประชาชนอย่างสงบสุข ด้วยเหตุนี้การทำความเข้าใจแนวคิดทางการเมืองที่ส่งผลต่อการก่อตัวของอุดมการณ์ แต่สามารถเป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวทางการเมืองดังที่อธิบายไว้ในบทที่ 4 โดยวันพัฒน์ ยังมีวิทยา

หลังจากที่ผู้เรียนศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการเมือง และทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยแล้ว เนื้อหาในลำดับถัดมาคือ การใช้อำนาจระหว่างรัฐบาลกับประชาชนภายในรัฐ โดยบทที่ 5 สุพิชฌาย์ ปัญญา กล่าวถึงการใช้อำนาจรัฐผ่านสถาบันการเมือง เช่น รัฐธรรมนูญ พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ และระบบราชการ บทที่ 6 ฉัตรทิพย์ ชัยฉกรรจ์ ได้อธิบายเกี่ยวกับบทบาทของประชาชน

กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ที่ปัจจุบันการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นได้ปรากฏในช่องทางที่หลากหลายยิ่งขึ้น ได้แก่ การมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านสื่อสังคมออนไลน์ และบทที่ 7 เขียนโดยณัฐกร วิทิตานนท์ ได้อธิบายการใช้อำนาจรัฐในระดับท้องถิ่นผ่านการศึกษาองค์กรปกครองท้องถิ่นภายใต้แนวคิดการกระจายอำนาจ การแบ่งอำนาจ และการรวมศูนย์อำนาจ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อให้ผู้อ่านเห็นความแตกต่างของการนำแนวคิดเหล่านี้ใช้ในทางปฏิบัติ

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษารัฐศาสตร์ในฐานะเครื่องมือในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางการเมือง กลไกการใช้อำนาจของรัฐ ตลอดจนแนวคิดทางการเมืองที่หล่อหลอมสังคมร่วมสมัย

สุพิชฌาย์ ปัญญา
เชียงใหม่, 2568

สารบัญ

คำนิยม	III
คำนำ	IV
กิตติกรรมประกาศ	VI
สารบัญ	VII
สารบัญภาพ	XII
สารบัญตาราง	XIII

บทที่ 1 ว่าด้วยรัฐศาสตร์ 1

1.1 บทนำ	3
1.2 นิยามความหมายของคำว่าการเมือง/รัฐศาสตร์	3
1.3 การเมืองว่าด้วยเรื่องของอำนาจและอิทธิพล	4
1.4 การเรียนการสอนทางด้านการเมืองและสาขาย่อยทางรัฐศาสตร์	5
1.5 สรุป	10

บทที่ 2 รัฐและองค์ประกอบของรัฐ 15

2.1 บทนำ	17
2.2 ความหมายและลักษณะของรัฐ	17
2.3 องค์ประกอบของรัฐ	18
2.4 การจัดระเบียบรัฐ	23
2.4.1 ระบอบการปกครอง	23
2.4.2 รูปแบบการปกครอง	24
2.4.3 องค์การและสถาบันของรัฐ	27
2.4.4 หน้าที่ของรัฐ	28
2.4.5 บทบาทของรัฐบนเวทีโลก	28
2.5 ปัญหาและความท้าทายของรัฐในปัจจุบัน	29
2.5.1 ปัญหาภายใน	29
2.5.2 ปัญหาภายนอก	30
2.6 สรุป	31

บทที่ 3 อำนาจกับรูปแบบของรัฐบาลประชาธิปไตย	39
3.1 บทนำ	41
3.2 ความหมายและแนวคิดเรื่องอำนาจ	41
3.3 รัฐกับความชอบธรรมทางอำนาจ	47
3.4 รูปแบบการปกครองของรัฐบาลแบบประชาธิปไตย	51
3.5 รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย	52
3.5.1. ระบอบประชาธิปไตยแบบทางตรง	52
3.5.2. ระบอบประชาธิปไตยแบบมีตัวแทน	53
3.5.3 รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยแบบผสมผสาน	57
3.6 สรุป	58
บทที่ 4 แนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง	65
4.1 บทนำ	67
4.2 แนวคิดทั่วไป แนวคิดเฉพาะเจาะจง และอุดมการณ์	68
4.3 แนวคิดอรรถประโยชน์	70
4.3.1 เจเรมี เบนแทม	70
4.3.2 จอห์น สจ๊วต มิลล์	73
4.4 แนวคิดเสรีภาพ	76
4.4.1 เงื่อนไขของเสรีภาพ	78
4.4.2 อุปสรรคของเสรีภาพ	81
4.4.3 พื้นที่ของเสรีภาพ	83
4.5 แนวคิดความเท่าเทียม	87
4.5.1 ความเท่าเทียมทางการเมืองและกฎหมาย	88
4.5.2 ความเท่าเทียมทางเพศ	90
4.5.3 ความเท่าเทียมเชิงผลลัพธ์	91
4.5.4 ความเท่าเทียมเชิงโอกาส	93
4.6 แนวคิดความเป็นกลาง	98
4.6.1 รัฐที่ไม่เป็นกลาง: อำนาจนิยม	99
4.6.2 รัฐที่ไม่เป็นกลาง: เสรีนิยม	101
4.6.3 รัฐที่เป็นกลาง	102
4.7 สรุป	104

บทที่ 5 สถาบันการเมือง	119
5.1 บทนำ	121
5.2 สถาบันการเมืองคืออะไร?: ความหมายและพัฒนาการศึกษาสถาบันการเมือง	121
5.3 ลักษณะของสถาบันการเมือง	122
5.4 แนวทางศึกษาสถาบันการเมือง	124
5.5 รัฐธรรมนูญ	125
5.5.1 ความสำคัญของการศึกษารัฐธรรมนูญ	127
5.5.2 กรณีศึกษา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 กับสิทธิเสรีภาพของประชาชนชาวไทย	128
5.5.3 กรณีศึกษาที่ 2: รัฐธรรมนูญของสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนชาวลาว	130
5.6 พรรคการเมือง	131
5.6.1 หน้าที่ของพรรคการเมือง	132
5.6.2 ระบบพรรคการเมือง	133
5.6.3 กรณีศึกษา: พรรคกรีนส์ ในเยอรมนี	134
5.7 กลุ่มผลประโยชน์	134
5.7.1 บทบาทและหน้าที่ของกลุ่มผลประโยชน์	135
5.7.2 กรณีศึกษา: กลุ่มผลประโยชน์ในจังหวัดเชียงใหม่	136
5.8 ระบบราชการ	137
5.8.1 อำนาจและหน้าที่ของระบบราชการ	139
5.8.2 การศึกษาระบบราชการในทางรัฐศาสตร์	140
5.8.3 กรณีศึกษา: รัฐราชการไทยกับการพัฒนาภายในประเทศ	141
5.9 สรุป	142

บทที่ 6 การมีส่วนร่วมทางการเมือง	147
6.1 บทนำ	149
6.2 การมีส่วนร่วมทางการเมือง: อะไร ทำไม และอย่างไร	149
6.2.1 การจำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมือง	151
6.2.2 การมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย	153
6.2.3. อำนาจของชนชั้นนำกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง	154

6.3 รัฐ ประชาธิปไตย กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง	156
6.3.1 การเลือกตั้ง	156
6.3.2 การออกเสียงประชามติ	159
6.3.3 ประชาพิจารณ์	163
6.4 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน	165
6.4.1 ภาคประชาสังคม/ภาคประชาชนกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง	165
6.4.2 การมีส่วนร่วมของประชาชน/พลเมือง	168
6.4.3 จาก Government สู่ Governance	171
กับการจัดการปกครองแบบมีส่วนร่วม	
6.5 การมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุคดิจิทัล	172
6.5.1 สื่อสังคมออนไลน์ กับการเคลื่อนไหวทางการเมือง	172
6.5.2 ระบบประชาธิปไตยกับการมีส่วนร่วมอิเล็กทรอนิกส์	174
6.5.3 เทคโนโลยีของพลเมือง	175
6.6 สรุป	177

บทที่ 7 การปกครองท้องถิ่น 189

7.1 บทนำ	191
7.2 หลักการจัดระเบียบการปกครองรัฐ	191
7.2.1 หลักการรวมอำนาจ	192
7.2.2 หลักการกระจายอำนาจ	192
7.2.3 หลักการแบ่งอำนาจ	193
7.3 การกระจายอำนาจ	194
7.3.1 ความหมาย	194
7.3.2 ประเภทของการกระจายอำนาจ	194
7.3.3 รูปแบบของการกระจายอำนาจ	196
7.4 การปกครองท้องถิ่น	197
7.4.1 ความหมายและความสำคัญ	197
7.4.2 ภารกิจหน้าที่ขององค์กรปกครองท้องถิ่น	198
7.4.3 การจัดโครงสร้างการปกครองท้องถิ่น	199
7.5 การปกครองท้องถิ่นไทย	202

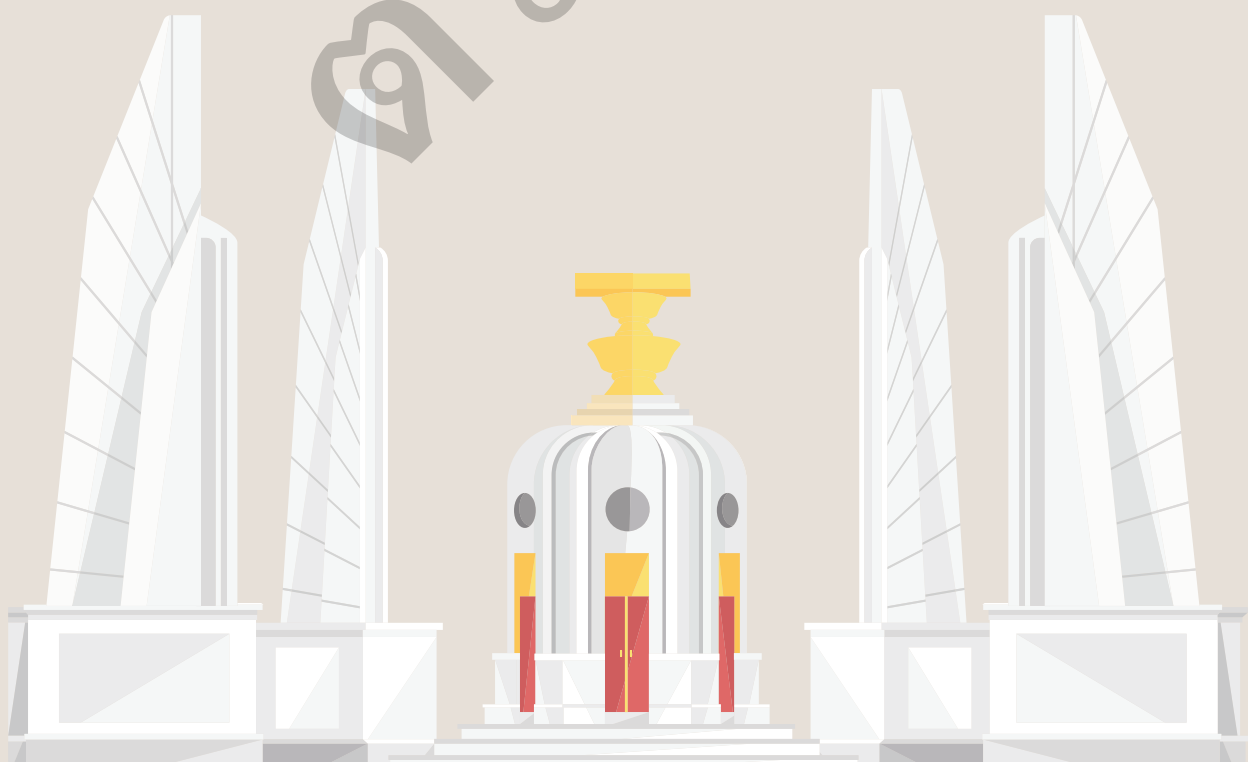
7.5.1 ประวัติความเป็นมา	202
7.5.2 ภารกิจหน้าที่	205
7.5.3 การจัดโครงสร้างภายนอก	206
7.5.4 การจัดโครงสร้างภายใน	207
7.6 สรุป	208
บรรณานุกรม	211
ประวัติผู้เขียน	228

ตัวอย่าง

บทที่ 1

ว่าด้วยรัฐศาสตร์

ชนินทร เพ็ญสุตร

1.1 บทนำ

ใด ๆ ในโลกล้วนเกี่ยวข้องกับการเมือง ดังนั้น การเรียนรู้ถึงเรื่องราวของการเมืองถึงมีความสำคัญ เพราะชีวิตของเราตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาจนถึงสิ้นชีวิต ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับการเมืองทั้งสิ้น ในบทที่ 1 ว่าด้วยรัฐศาสตร์ จะอธิบายถึงนิยามความหมายขั้นพื้นฐานของรัฐศาสตร์ จุดกำเนิดในนิยามความหมายของรัฐศาสตร์ ในประเด็นถัดมา ในบทนี้จะกล่าวถึงสิ่งที่สำคัญต่อการเรียนรู้พื้นฐานทางด้านรัฐศาสตร์ นั่นคือ อำนาจและอิทธิพล นิยามความหมายของอำนาจและอิทธิพล

อนึ่ง ในบทนี้ยังอธิบายถึงการเรียนการสอนทางด้านรัฐศาสตร์ในกรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร และไทย รวมไปถึงการอธิบายถึงสาขาย่อยในการเรียนด้านรัฐศาสตร์ ที่สำคัญ อาทิ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การเมืองเปรียบเทียบ นโยบายสาธารณะ และรัฐประศาสนศาสตร์

1.2 นิยามความหมายของคำว่าการเมือง/รัฐศาสตร์

คำว่า politics มีที่มาจากคำว่า polis (ภาษากรีก) มีความหมายว่า city – state หรือ นครรัฐ โดยในสังคมกรีกโบราณ มีการปกครองในรูปแบบของนครรัฐที่มีอิสระต่อกัน โดยในแต่ละนครรัฐจะมีระบบรัฐบาลเป็นของตนเอง นครรัฐที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดคือนครรัฐเอเธนส์ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของระบอบการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตย¹ ทั้งนี้การปกครองในรูปแบบประชาธิปไตยของนครรัฐเอเธนส์จะไม่ได้เป็นรูปแบบเดียวกันกับประชาธิปไตยในยุคปัจจุบัน อาทิ การมีส่วนร่วมทางการเมืองถูกจำกัดอยู่ในกลุ่มของชายชาวเอเธนส์ โดยไม่นับรวมถึงทาสและสตรี

นิยามความหมายของคำว่าการเมืองถูกแบ่งออกเป็นนิยามในมุมมองของสถานการณ์และกระบวนการ ในส่วนของมุมมองด้านสถานการณ์ นิยามของคำว่าการเมือง คือ “ศิลปะของรัฐบาล, กิจการสาธารณะ หรือการประนีประนอมอย่างสันติที่ขึ้นอยู่กับฉันทามติของสังคม...”² วิธีการศึกษาการเมืองในด้านสถานการณ์ศึกษาผ่านทางด้านพฤติกรรมศาสตร์ (behaviouralism) ทฤษฎีการเลือกอย่างมีเหตุผล (rational – choice theory) และสถาบันนิยม (institutionalism) สำหรับการเมืองในมุมมองของกระบวนการ นิยามของคำว่าการเมือง หมายถึง “การประนีประนอมและฉันทามติทางอำนาจและการกระจายทรัพยากร”³ วิธีการศึกษาการเมืองในด้านกระบวนการศึกษาผ่านทางด้านสตรีนิยม (feminism) ลัทธิมาร์กซ์ (Marxism) ฯลฯ

ข้อสังเกตประการหนึ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับคำว่า political science และการแปลออกมาเป็นคำว่ารัฐศาสตร์ในภาษาไทย คือการแปลความหมายที่ไม่ตรงกันระหว่างภาษาอังกฤษและภาษาไทย political science มาจากคำสองคำ คือ political และ science คำว่า “science” สามารถแปลเป็นภาษาไทยว่า วิทยาศาสตร์/ศาสตร์ ทั้งนี้คำว่า science หมายถึง “การได้ความรู้จากการสังเกต การทดลอง และการวัดผล” ในส่วนของคำว่า political science หรือรัฐศาสตร์หมายถึง “การใช้กระบวนการทดลอง หรือการสังเกต เชิงประจักษ์เพื่อนำมาอธิบายและวิเคราะห์รัฐบาลหรือองค์กรทางการเมืองอื่น ๆ ด้วยวิธีการที่เป็นธรรมอย่างเข้มงวด”⁴

ทว่าความหมายของคำว่า political กับ รัฐ (ในภาษาไทย) นั้นแปลไม่ตรงกัน หมายความว่า หากแปลภาษาอังกฤษแบบการถอดคำ “political” แปลว่า “เกี่ยวกับการเมือง” ในขณะที่คำว่า “รัฐ” ในภาษาอังกฤษ คือคำว่า “state” ดังนั้นหากจะเขียนคำว่ารัฐศาสตร์ในภาษาอังกฤษ ควรจะเป็นคำว่า “state science” มากกว่าที่จะเป็นคำว่า “political science” อย่างไรก็ตามคำว่ารัฐศาสตร์ในภาษาไทย ได้ถูกแปลออกเป็นคำว่า political science ในภาษาอังกฤษ

1.3 การเมืองว่าด้วยเรื่องของอำนาจและอิทธิพล

เมื่อเราพูดถึงการเมืองแล้ว หลีกเลียงไม่ได้ที่จะพูดถึงอำนาจและอิทธิพล ด้วยเหตุนี้การเรียนรู้ด้านรัฐศาสตร์ – การเรียนรู้ด้านการเมือง คือการเรียนรู้เรื่องทรัพยากรทางอำนาจที่มีอยู่อย่างจำกัด ในขณะที่ความต้องการของมนุษย์นั้นมียู้อย่างไม่จำกัด ตัวอย่างของทรัพยากรทางอำนาจที่มีอยู่อย่างจำกัด เช่น ตำแหน่งทางการเมือง ในเยอรมนีสามารถมีผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่เรียกว่า นายกรัฐมนตรี (Chancellor) แห่งเยอรมนี โดยอดีตผู้ดำรงตำแหน่งนี้ ได้แก่ แองเกลา โดโรธี เมอร์เคิล (Angela Dorothea Merkel) ในกรณีของประเทศไทย สามารถมีนายกรัฐมนตรีได้คราวละ 1 คน นั้นหมายความว่า จำนวนผู้ที่สามารถดำรงตำแหน่งทางการเมืองอย่างเป็นทางการนั้นมีอยู่ในจำนวนจำกัด ในขณะที่อาจมีจำนวนผู้ที่ต้องการดำรงตำแหน่งเหล่านี้มากกว่าจำนวนตำแหน่ง

งานเขียนของโยชิฟุมิ ทามาตะ (Yoshifumi Tamada)⁵ เขียนถึงนิยามความหมายของคำว่า “อำนาจ” และ “อิทธิพล” ในภาษาไทยไว้อย่างน่าสนใจ โดยนิยามความหมายของคำว่าอำนาจ (power) ในมุมมองของทามาตะ คือรูปแบบของอำนาจที่มีความเป็นทางการ⁶ เช่น ชาย/หญิง ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง หรือเป็นข้าราชการ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด กลุ่มคนเหล่านี้คือผู้มีอำนาจอย่างเป็นทางการ ในทางตรงกันข้ามกับอำนาจ คำว่า อิทธิพล คือสิ่งที่ไม่เป็นทางการ เช่น เมื่อนาย ก. ผู้ซึ่งไม่ได้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและไม่ได้เป็นข้าราชการ แต่สามารถส่งผลให้รัฐบาลสร้างนโยบายเพื่อตอบสนอง

นาย ก. เพราะนาย ก. มอบผลตอบแทนเป็นการสนับสนุนทางการเงินให้แก่พรรคการเมือง ในกรณีนี้ นาย ก. มิได้มีอำนาจแต่ นาย ก. มีอิทธิพล นอกจากนี้ ทามาตะ ยังตั้งข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ในบางกรณีที่ทหารเข้าไปแทรกแซงการเมือง ทหารไม่ได้ใช้อำนาจในการแทรกแซงทางการเมือง เพราะแน่นอนว่าหน้าที่ของทหาร มิใช่หน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง แต่เมื่อทหารทำการแทรกแซงการเมือง ทามาตะยกตัวอย่างในกรณีนี้ว่าเป็นการใช้อิทธิพลมิใช่ใช้อำนาจในการแทรกแซงทางการเมือง⁷

1.4 การเรียนการสอนทางด้านการเมืองและสาขาย่อยทางรัฐศาสตร์

ภายใต้การเรียนด้านรัฐศาสตร์ยังมีการแบ่งสาขาย่อยของรัฐศาสตร์ออกไปอีกหลายสาขาย่อย ตัวอย่างสาขาย่อยของรัฐศาสตร์ ได้แก่ การเมืองเปรียบเทียบ (comparative politics) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (international relations) ทฤษฎีการเมือง (political theory) รัฐประศาสนศาสตร์ (public administration) นโยบายสาธารณะ (public policy) เป็นต้น

ในสหรัฐอเมริกา ในบางหลักสูตรการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ สาขาย่อยของรัฐศาสตร์ถูกแบ่งออกเป็นสาขาการเมืองอเมริกัน (American politics) ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่พบในสหรัฐอเมริกา ตัวอย่างเช่น หลักสูตรปริญญาตรีของคณะรัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย (Columbia University) มีการแบ่งสาขาย่อยออกเป็น 4 สาขา ได้แก่ การเมืองอเมริกัน การเมืองเปรียบเทียบ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และทฤษฎีการเมือง⁸ กรณีของสาขาการปกครอง (Department of Government) ของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard University) มีการแบ่งการเรียนการสอนออกเป็น 4 สาขาย่อย ได้แก่ การเมืองอเมริกัน การเมืองเปรียบเทียบ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และทฤษฎีการเมือง เช่นเดียวกันกับมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย แต่นอกจากการแบ่งการเรียนการสอนออกเป็นสาขาย่อยดังกล่าว มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ยังเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้เลือกเรียนข้ามศาสตร์ โดยนักศึกษาสามารถเลือก 1 ใน 4 สาขา ได้แก่ วิทยาศาสตร์ข้อมูล (data science) วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี (tech science) นโยบายสาธารณะ และเศรษฐกิจการเมือง (political economy)⁹

ในสหราชอาณาจักร ชื่อหลักสูตรการเรียนการสอนด้านรัฐศาสตร์ค่อนข้างมีความหลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น กรณีของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (University of Cambridge) ในปีการศึกษา ค.ศ. 2021 มีหลักสูตรการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรีทั้งหมด 30 หลักสูตร โดยหลักสูตรที่มีคำว่าการเมือง หรือมีคำว่า รัฐศาสตร์ มีจำนวน 2 หลักสูตร ได้แก่ ประวัติศาสตร์และการเมือง (History and Politics) และ มนุษย์ สังคม และรัฐศาสตร์ (Human, Social, and Political Sciences) ในหลักสูตรประวัติศาสตร์ และการเมือง จะเป็นการเรียนผ่าน 2 คณะ ได้แก่ สาขาวิชาการเมืองและการระหว่างประเทศศึกษา

(Department of Politics and International Studies: POLIS) และคณะประวัติศาสตร์ (Faculty of History) หลักสูตรนี้ถือกำเนิดขึ้นในปี ค.ศ. 2017 นักศึกษาที่เข้าเรียนในหลักสูตรนี้จะได้เรียนเกี่ยวกับการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประวัติศาสตร์ ความคิดทางการเมือง¹⁰ ในหลักสูตรที่ 2 มนุษย์ สังคม และรัฐศาสตร์ นักศึกษาจะได้เรียนเกี่ยวกับการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 1 และในชั้นปีที่ 2 และ 3 นักศึกษาสามารถเลือกความสนใจโดยเน้นไปที่การเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การเมืองและสังคมวิทยา หรือ สังคม - มานุษยวิทยา¹¹ กรณีของมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด (University of Oxford) มีการเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับทางด้านการเมือง 2 หลักสูตร ได้แก่ ประวัติศาสตร์และการเมือง และ ปรัชญา การเมือง และเศรษฐศาสตร์ (Philosophy, Politics and Economics - PPE) โดยหลักสูตรประวัติศาสตร์และการเมือง เป็นการเรียนการสอนร่วมกันระหว่างสาขาวิชาการเมืองและการระหว่างประเทศศึกษา และคณะประวัติศาสตร์¹² หลักสูตรปรัชญา การเมือง และเศรษฐศาสตร์ ในชั้นปีที่ 1 จะเป็นการเรียนทั้ง 3 สาขาในปริมาณเท่ากัน ได้แก่ ปรัชญา การเมือง และเศรษฐศาสตร์ ในชั้นปีที่ 2 และ 3 นักศึกษาสามารถเลือกเรียนตามความต้องการโดยเลือกอย่างน้อย 2 จาก 3 สาขาหรือยังคงเลือกเรียน 3 สาขา¹³

ในกรณีของประเทศไทย การเรียนการสอนด้านรัฐศาสตร์ ถูกแบ่งออกเป็น ด้านการเมือง การปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และรัฐประศาสนศาสตร์ เช่น คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สาขาย่อยถูกแบ่งออกเป็น การปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ รัฐประศาสนศาสตร์ และสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา¹⁴ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ถือเป็น 1 ใน 4 คณะก่อตั้งของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งถือว่าการเรียนการสอนด้านรัฐศาสตร์แห่งแรกของประเทศไทย¹⁵ โดยทั่วไป การเรียนการสอนทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักรจะถือเป็นการเรียนการสอนผ่านคณะสังคมวิทยาหรือคณะสังคม - มานุษยวิทยาโดยตรง อาทิ สาขาวิชาสังคมวิทยา (Department of Sociology) มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ สหราชอาณาจักร สาขาวิชามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา วิทยาลัยบูรพคดีศึกษาและการศึกษาแอฟริกา (Department of Anthropology and Sociology, School of Oriental and African Studies: SOAS) สหราชอาณาจักร สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด สหรัฐอเมริกา และสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยโอไฮโอ (Sociology and Anthropology Department, Ohio University) สหรัฐอเมริกา ในขณะที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์มี 3 สาขาวิชา ได้แก่ สาขาการเมืองการปกครอง สาขาบริหารรัฐกิจ และสาขาวิชาการระหว่างประเทศ นอกจากการเรียนการสอนในภาคภาษาไทย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้เปิดหลักสูตรนานาชาติ รัฐศาสตรบัณฑิต ด้านรัฐศาสตร์และการระหว่างประเทศศึกษา (The Bachelor of Political Science Program in Politics and International Studies: BIR) ซึ่งเป็นการเรียนการสอนในภาคภาษาอังกฤษทั้งหมด¹⁶ นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยังมีวิทยาลัย

สหวิทยาการ (College of Interdisciplinary Studies) ที่มีการเรียนการสอนด้านการเมืองในหลักสูตรปริญญาตรี ปรัชญา การเมือง และเศรษฐศาสตร์ โดยมีทั้งหลักสูตรภาคภาษาไทยและภาคภาษาอังกฤษ นอกจากนี้การเรียนผ่านคณาจารย์ของทางวิทยาลัยสหวิทยาการแล้ว ยังมีรายวิชาที่ทำการเรียนการสอนโดยคณาจารย์จากคณะศิลปศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา วิทยาศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์¹⁷

เมื่อเปรียบเทียบการเรียนการสอนด้านรัฐศาสตร์จาก 2 ประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักร พบว่าทั้งหลักสูตรในบางมหาวิทยาลัยของสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักร มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ในกรณีของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดที่มีการเชื่อมโยงการเรียนด้านการเมืองกับวิทยาศาสตร์ เช่น การเมืองกับวิทยาศาสตร์ข้อมูล โดยเสนอให้นักศึกษาได้เรียนเป็นทางเลือก ในกรณีของสหราชอาณาจักร มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์เปิดหลักสูตรใหม่ในปี ค.ศ. 2017 ด้านประวัติศาสตร์และการเมือง ทั้งนี้ หลักสูตรการเรียนในสหราชอาณาจักร กรณีของทั้งสองมหาวิทยาลัยมีการเรียนการสอนในลักษณะของสหสาขาวิชา กล่าวคือ การเรียนการสอนที่ไม่ได้จำกัดแค่ความรู้ทางด้านรัฐศาสตร์เป็นหลัก หากแต่เชื่อมโยงกับศาสตร์ความรู้ด้านอื่น ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ปรัชญา เศรษฐศาสตร์ ควบรวมด้วย

ในกรณีของประเทศไทย การแบ่งสาขาวิชามีความคล้ายคลึงกับกรณีของสหรัฐอเมริกาที่การเรียนการสอนด้านรัฐศาสตร์ถูกแบ่งออกเป็นสาขาย่อย เช่น สาขาการเมืองการปกครอง สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และสาขารัฐประศาสนศาสตร์ ในส่วนของการเรียนแบบสหวิทยาการ มีการเรียนการสอนในหลักสูตรที่คล้ายคลึงกับมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด คือหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา ปรัชญา การเมือง และเศรษฐศาสตร์ ของวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การเมืองเปรียบเทียบ การศึกษาการเมืองเปรียบเทียบเป็นการศึกษาการเปรียบเทียบระหว่างประเทศ หน่วยทางการเมือง พฤติกรรมทางการเมือง ฯลฯ และนำมาวิเคราะห์ถึงความคล้ายคลึงหรือความแตกต่างของหน่วยทางการเมือง¹⁸ “การเมืองเปรียบเทียบทำความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในรัฐ สังคม ประเทศ หรือระบบการเมือง”^{19, 20} กรณีการศึกษาด้านการเมืองเปรียบเทียบระหว่างประเทศ เช่น การศึกษาภาวะความเป็นเผด็จการของรัฐบาล เปรียบเทียบระหว่างประเทศในทวีปอเมริกาใต้ ความสามารถในการได้รับเลือกตั้งของพรรคการเมืองฝ่ายขวา เปรียบเทียบในประเทศยุโรปตะวันออก ทั้งนี้การศึกษาด้านการเมืองเปรียบเทียบไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นการเปรียบเทียบระหว่างประเทศเท่านั้น ยังสามารถศึกษาทางด้านการเมืองเปรียบเทียบภายในประเทศ เช่น การศึกษาพฤติกรรมการเลือกตั้งระหว่างพลเมืองอังกฤษภาคเหนือและภาคใต้ การศึกษาวิธีการหาเสียงกรณีเปรียบเทียบระหว่างการหาเสียงของพรรคประชาธิปไตยและพรรคเพื่อไทยในการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2562

ทั้งนี้ ข้อแตกต่างระหว่างการศึกษาด้านการเมืองเปรียบเทียบและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คือการศึกษาปัจจัยภายในและการศึกษาปัจจัยภายนอก โดยการเมืองเปรียบเทียบเป็นการศึกษาปัจจัยภายในหรือพลวัตภายใน (domestic dynamics) ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ภายนอกหรือนโยบายต่างประเทศของรัฐ²¹

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทั้งนี้ นิยามความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแตกต่างกันออกไป จากผลสำรวจ พบว่ากลุ่มแรกให้นิยามว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หมายถึง ความสัมพันธ์ด้านยุทธศาสตร์การทูตของรัฐ และลักษณะจุดศูนย์รวมของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคือประเด็นด้านสงครามและสันติภาพ ความขัดแย้งและความร่วมมือ²² ในกลุ่มที่สอง มองว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข้ามพรมแดนในทุกประเด็น ไม่ว่าจะเป็นประเด็นทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ในนิยามนี้จะรวมถึงตัวแสดงที่ไม่ได้จำกัดอยู่แค่องค์กรรัฐ แต่ยังรวมถึงองค์การพัฒนาเอกชน (Non – Governmental Organizations: NGOs) เช่น กรีนพีซ (Greenpeace) แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล (Amnesty International) หรือองค์การระหว่างรัฐบาล (Intergovernmental Organizations :IGOs) เช่น องค์การสหประชาชาติ (United Nations) องค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ (NATO) ทั้งนี้ ข้อแตกต่างระหว่างองค์การพัฒนาเอกชน และองค์การระหว่างรัฐบาล คือ องค์การพัฒนาเอกชนก่อกำเนิดขึ้นโดยกลุ่มบุคคล - คณะบุคคล แต่ไม่ใช่อำนาจก่อตั้งขึ้นโดยรัฐ ตลอดจนมีอิสระจากรัฐบาลและโดยทั่วไปแล้วจะไม่ใช่องค์กรแสวงหากำไร ในขณะที่องค์การระหว่างรัฐบาล ก่อตั้งขึ้นโดยความตกลงร่วมกันในระดับระหว่างรัฐ เมื่อเปรียบเทียบด้านการได้รับการสนับสนุนทางการเงิน องค์การพัฒนาเอกชนจะได้รับการสนับสนุนทางการเงินน้อยกว่าองค์การระหว่างรัฐบาล²³

นอกเหนือไปจากการพิจารณาว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเกี่ยวข้องกับรัฐ (กลุ่มที่ 1) เกี่ยวข้องกับองค์กรที่ไม่ใช่รัฐแต่เพียงอย่างเดียว (กลุ่มที่ 2) กลุ่มที่ 3 มองว่าในศตวรรษที่ 21 สิ่งทีพิจารณาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เกี่ยวข้องกับ “โลกาภิวัตน์” (Globalization)²⁴ ตัวอย่างการศึกษาในกรณีนี้ เช่น ระบบการเดินทางและการเงิน การสื่อสารระดับโลก องค์กรธุรกิจระดับโลก²⁵

ทฤษฎีการเมือง ทฤษฎีการเมืองเกี่ยวข้องกับ “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ของแนวความคิดและทฤษฎีที่กลายเป็นศูนย์กลางของความคิดทางการเมือง (political thought)”²⁶ โดยการเรียนรู้ด้านทฤษฎีการเมืองในรูปแบบเดิมจะเป็นการเรียนรู้ผ่านประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ยกตัวอย่างเช่น การศึกษางานของเพลโต (Plato) การศึกษางานของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ในกระบวนการศึกษาเช่นนี้ ทฤษฎีการเมืองเน้นไปที่ประเด็นคำถามเกี่ยวกับจริยธรรมหรือเชิงบรรทัดฐาน ตัวอย่างของคำถาม

ได้แก่ ทำไมเราถึงต้องเชื่อฟังรัฐ ผู้ปกครองที่ดีควรเป็นเช่นไร อิสรภาพของมนุษย์มีจริงหรือไม่ แนวทางการศึกษาทฤษฎีการเมืองแบบดั้งเดิม จะเป็นการเรียนการสอนที่ให้เราพิจารณาสิ่งที่นักคิดสำคัญได้กล่าวถึง²⁷

การเรียนด้านทฤษฎีการเมืองแนวทางเลือกถูกเรียกว่า ทฤษฎีการเมืองทางการเมือง (formal political theory) โดยทฤษฎีการเมืองทางการเมืองถือเป็นทฤษฎีทางคณิตศาสตร์ของการเมือง²⁸ มีการใช้ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ในการสร้างต้นแบบบนพื้นฐานของกฎขั้นตอน²⁹ ทั้งนี้ ทฤษฎีการเมืองทางการเมืองพยายามทำความเข้าใจกับพฤติกรรมของผู้กระทำ (actors) เช่น พฤติกรรมของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง นักการเมือง ข้าราชการ ฯลฯ โดยถือเป็นการกำเนิดสำนักความคิด ทางเลือกอย่างมีเหตุผล (rational choice) ซึ่งมีกลุ่มย่อย ได้แก่ ทางเลือกสาธารณะ (public choice) และทางเลือกทางสังคม (social choice)³⁰ ทางเลือกอย่างมีเหตุผล (rational choice) ถือเป็นสำนักความคิดที่มีฐานคิดว่าบุคคลจะเลือกการกระทำที่สอดคล้องกับความชอบส่วนบุคคลมากที่สุด หลักการทางเลือกอย่างมีเหตุผลได้ถูกนำไปใช้ในทางเศรษฐศาสตร์และรัฐศาสตร์³¹ ต้นกำเนิดของทฤษฎีทางเลือกอย่างมีเหตุผลมีที่มาจากสำนักเวอร์จิเนีย (Virginia School) ในสหรัฐอเมริกา

รัฐประศาสนศาสตร์และนโยบายสาธารณะ รัฐประศาสนศาสตร์ หรือ บริหารรัฐกิจ ได้ถูกพัฒนาขึ้นมาในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนถึงช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 การบริหารรัฐกิจถือเป็นรูปแบบที่รัฐพึงมี ไม่ว่ารัฐนั้น ๆ จะมีรูปแบบการปกครองแบบใด และการบริหารรัฐกิจได้ถูกนำมาปฏิบัติภายในรัฐทั้งในระดับชาติและระดับที่ต่ำกว่า เช่น ระดับท้องถิ่น³² ส่วนนิยามของนโยบายสาธารณะ คือ “ชุดของการตัดสินใจโดยรัฐบาลและตัวแสดงทางการเมืองเพื่อสร้างอิทธิพล เปลี่ยน หรือสร้างกรอบปัญหาหรือประเด็นที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นขอบเขตทางการเมืองโดยผู้สร้างนโยบายหรือสาธารณะ”³³ ทั้งนี้ นโยบายสาธารณะสามารถมาในรูปแบบของการตัดสินใจ หรือไม่ตัดสินใจ³⁴

ที่สำคัญนโยบายสาธารณะ “แสดงให้เห็นถึงเป้าหมาย การตัดสินใจ การกระทำ โดยรัฐบาลเพื่อบริหารจัดการด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ”³⁵ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “แนวทางที่หน่วยงานของรัฐนำไปใช้เพื่อประสานงานในโครงการและแนวความคิดริเริ่มต่าง ๆ” ด้วยเหตุนี้การบริหารรัฐกิจคือ “ผู้รับผิดชอบในการผลิตและบริหารจัดการนโยบายต่าง ๆ”³⁶ จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่าความหมายของรัฐประศาสนศาสตร์คือ “การศึกษาและการใช้นโยบายของรัฐบาล ซึ่งรวมไปถึงการจัดการของรัฐและองค์กรที่ไม่ใช่หน่วยงานของรัฐ” ในส่วนของนโยบายสาธารณะ คือ “กระบวนการตัดสินใจขององค์กร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตั้งต้น”³⁷

1.5 สรุป

การเรียนรู้ทางการเมือง ถือว่ามีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน โดยที่นิยามความหมาย ดั้งเดิมของการเมือง เกี่ยวข้องกับนครรัฐที่เกิดขึ้นในสมัยกรีกโบราณ³⁸ อนึ่ง การเรียนการสอนทางการเมืองมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในฐานะของรัฐ รัฐที่พึงปรารถนาจะมีรัฐบาลที่ทำหน้าที่กำกับดูแลกิจการ บ้านเมือง โดยระบอบการปกครองของรัฐที่มีลักษณะและบริบทที่อาจแตกต่างกันออกไปแต่ล้วนมี จุดประสงค์เพื่อขับเคลื่อนกิจต่าง ๆ ของรัฐที่ประชาชนเป็นผู้รับผลจากการดำเนินการของรัฐ

การเรียนการสอนด้านรัฐศาสตร์มีการเรียนการสอนในประเด็นที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับภายใน รัฐและระหว่างรัฐ โดยมีการเรียนการสอนที่แบ่งแยกออกเป็นภาคส่วนต่าง ๆ เช่น ทฤษฎีการเมือง รัฐประศาสนศาสตร์ นโยบายสาธารณะ การระหว่างประเทศ โดยแนวทางในการบริหารรัฐตลอดจน ระบบการปกครองอาจมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละรัฐ ทำให้การเรียนด้านรัฐศาสตร์มีเนื้อหา ที่หลากหลาย นอกจากนี้ การเรียนการสอนในบางสาขามีความเป็นลักษณะเฉพาะ เช่น การเรียนการสอน ด้านการเมืองอเมริกัน อนึ่ง การเมืองล้วนเป็นเรื่องที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชน อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผลจากนโยบายสาธารณะ นโยบายของภาครัฐ ตลอดจนระบอบการเมืองการปกครอง สูตรการเลือกตั้ง ล้วนเข้ามามีผลต่อชีวิตประจำวันของประชาชน และการเมืองภายในประเทศ ยังส่ง ผลกระทบต่อนโยบายของรัฐอื่น ๆ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

รัฐศาสตร์ไม่ใช่เพียงการศึกษาการเมืองในเชิงนามธรรม หากแต่เป็นการทำความเข้าใจอำนาจ – สิ่งที่ย่อมไม่เห็นแต่ส่งผลต่อชีวิตของผู้คน ไม่ว่ารัฐจะเปิดกว้างหรือจำกัดเสรีภาพเพียงใด ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงกลไกการใช้อำนาจ รูปแบบการปกครอง และวิธีที่ผู้มีอำนาจสร้างความชอบธรรมให้ตนเอง

รัฐศาสตร์ 101 เป็นหนังสือที่ออกแบบมาเพื่อผู้เริ่มต้นศึกษาวิชารัฐศาสตร์ ทั้งในระดับมหาวิทยาลัยและผู้สนใจทั่วไป โดยรวบรวมองค์ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการเข้าใจปรากฏการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย ผ่าน 7 บท จากคณาจารย์สำนักวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งครอบคลุมหัวข้อสำคัญ อาทิ แนวคิดเรื่องรัฐและอำนาจ รูปแบบการปกครอง สถาบันการเมือง การมีส่วนร่วมของประชาชน ไปจนถึงการกระจายอำนาจในระดับท้องถิ่น

CHIANG MAI
UNIVERSITY PRESS

ISBN 978-616-620-040-9

9 786166 200409